

КЪМ КРИТИКАТА НА ХЕГЕЛОВАТА ФИЛОСОФИЯ НА ПРАВОТО

У В О Д

За Германия *критиката на религията* по същество е завършена, а критиката на религията е предпоставка на всяка друга критика.

Земното съществуване на заблудението е компрометирано, след като е опровергана неговата *небесна oratio pro agis et focus**. Човекът, който във фантастичната действителност на небето търсеше някакво свръхчовешко същество, а намери само *отражение* на самия себе си, няма да пожелае вече да намира само *привидността* на самия себе си, само нечовека там, където той търси и трябва да търси своята истинска действителност.

Основата на ирелигиозната критика е следната: *човекът създава религията*, религията не създава човека. А именно: религията е самосъзнание и самоусещане на човека, който или още не е намерил себе си, или вече отново е загубил себе си. Но *човекът* не е абстрактно, намиращо се във от света същество. Човекът — това е *светът на човека*, държавата, обществото. Именно държавата, именно обществото пораждат религията, един *превратен мироглед*, защото самите те са *превратен свят*. Религията е общата теория на този свят, неговият енциклопедически компендиум, неговата логика в популярна форма, неговият спиритуалистически *point d'honneur****, неговият ентузиазъм, неговата морална санкция, неговото тържествено осъществяване, неговата всеобща основа за утеха и оправдание. Тя претворява човешката същност във *фантастична действителност*, защото *човешката същност* не притежава истинска действителност. Следователно борбата против религията е косвена борба против *оня свят*, духовната *наслада* на който е религията.

* — самоопология (буквално: реч в защита на олтарите и огницата). *Ред.*

** — въпрос на чест. *Ред.*

Религиозната ограниченост е същевременно израз на действителна ограниченост и *протест* против тази действителна ограниченост. Религията е въздишка на потиснатата твар, сърце на един безсърдечен свят, както тя е дух на бездушни порядки. Религията е *опиум* за народа.

Премахването на религията като *илюзорно* щастие на народа е искане за неговото *действително* щастие. Искането за отказване от илюзиите за своето положение е *искане за отказване от едно положение, което се нуждае от илюзии*. Следователно критиката на религията е *в зародиши критика на долината на плача, чийто свещен ореол* е религията.

Критиката свали от веригите фалшивите цветя, които ги украсяваха, не за да продължи човечеството да носи тези вериги в тяхната форма, лишена от всякаква радост и всяка наслада, а за да отхвърли то веригите и да протегне ръка за живото цвете. Критиката на религията освобождава човека от илюзиите, за да мисли, действувва и изгражда своята действителност като освободил се от илюзиите, като придобил разум човек, за да се движи около самия себе си и своето действително слънце. Религията е само илюзорно слънце, което се движи около човека, докато той почне да се движи около самия себе си.

Следователно *задачата на историята* — след като *правдата на оня свят* изчезне — е да утвърди *правдата на този свят*. Най-близката *задача на философията*, която се намира в служба на историята — след като е разобличен *свещеният образ* на човешкото самоотчуждение, — е да разобличи самоотчуждението в неговите *несвещени образи*. По този начин критиката на небето се превръща в критика на земята, *критиката на религията* — в *критика на правото, критиката на теологията* — в *критика на политиката*.

Изследването, което ще бъде дадено след увода¹⁰⁰ — известен принос в тази работа, — се насочва отначало не към оригинала, а към копието — към германската *философия* на държавата и правото, по простата причина, че то взема за изходна точка *Германия*.

Ако се изхождаше от самото германско *status quo* — макар и в единствено подходящата форма, а именно отрицателната — резултатът пак би бил един *анахронизъм*. Дори отричането на нашата политическа съвременност се намира вече като покрито с прах минало в историческия килер на съвременните народи. Когато аз отхвърлям напудрените перуки, аз все още имам ненапудрени перуки. Когато аз отхвърлям германските порядки от 1843 г., то съгласно френското летоброене аз се намирам едва ли дори в 1789 г. и още по-малко във фокуса на съвременността.

Да, германската история се надува с едно движение, което никои народ не е извършил на историческия хоризонт преди нея и нито ще извърши след нея. Ние споделихме със съвременните народи реставрациите, но не споделихме с тях революциите. Ние преживяхме реставрациите, първо, защото другите народи се осмеляваха да извършат революция, и, второ, защото другите народи страдаха от контрареволюция; в първия случай, защото нашите власти се страхуваха, а във втория — защото нашите власти не се страхуваха. Начело с нашите пастири ние обикновено се намирахме в обществото на свободата само веднаж — *в деня на нейното погребение*.

Ето защо школата, която оправдава подлостта на днешния ден с подлостта на вчерашния, школата, която обявява за метежен всеки вик на крепостните против камшика, стига само този камшик да е старият, наследеният, историческият камшик, школата, на която историята показва, както бог Израел на своя слуга Мойсей, само своето а posteriori — *историческата школа на правото* — би изобретила германската история, ако самата тя не беше изобретение на германската история. Същински Шейлок, но Шейлок-лакей — тя при всеки фунт месо, изрязвано от сърцето на народа, се кълне в своята полица, в своята историческа полица, в своята християнско-германска полица.

Напротив, добродушните ентузиастисти, тевтономаните по кръв и свободомислещите по рефлексия, търсят историята на нашата свобода отвъд нашата история — в първобитните тевтонски гори. Но по какво би се различавала историята на нашата свобода от историята на свободата на дивата свиня, ако тя може да се намери само в горите? При това известно е, че в гората, както извикаш, така и откликва. И тъй — мир на първобитните тевтонски гори!

Война на германските порядки! Непременно война! Тези порядки се намират под равнището на историята, те са под всякаква критика, но те си остават обект на критиката, както престъпникът, който се намира под равнището на човечността, си остава обект на *палача*. В борбата с тях критиката е не страст на разума, тя е разум на страстта. Тя не е анатомически нож, тя е оръжие. Нейният обект е неин *враг*, когото тя иска не да опровергае, а да *унищожи*. Защото духът на тези порядки е вече опроверган. Сами по себе си те са *недостойни* да бъдат предмет на *размишление* — те *съществуват* като нещо толкова презряно, колкото и презирано. Критиката няма защо да изяснява своето отношение към този предмет — тя е уредила сметките си с него. Критиката се явява вече не като *самоцел*, а само като *средство*. Нейният основен патос е *негодуванието*, нейното основно дело — *изобличаването*.

Касае се за изобразяването на тягостния натиск, който си оказват взаимно всички обществени сфери, на всеобщото пасивно недоволство, на ограничеността, която еднакво се изразява както в самовъзвеличаване, така и в самоунищожаване — на всичко, което се съдържа в рамките на една правителствена система, която живее от охраняването на всички мерзости и сама не е нищо друго освен *мерзост, възплътена в правителството*.

Какво зрелище! Обществото се раздробява до безкрайност на най-разнообразни касти, които противостоят една на друга със своите дребни антипатии, нечиста съвест и груба посредственост, и това именно тяхно взаимно двусмислено и недоверчиво отношение позволява на техните *повелители* да се отнасят с тях, с всички без разлика — макар и с различни формалности, — като със *същества, които живеят само по милостта на своите господари*. Те са длъжни да признават и изповядват като *милост на небето* дори факта, че над тях *господствуват*, че тях ги *управляват и владееят!* А на другата страна са самите владетели, величието на които е обратно пропорционално на техния брой!

Критиката, която се занимава с този въпрос, е критика в *ръкопашен бой*, а в *ръкопашния бой* е важно не дали противникът е благороден, равен по произход, *интересен* или не — важно е *да му бъде нанесен удар*. На германците не трябва да се дава нито миг на самоизмама и покорност. Действителният гнет трябва да се превърне в още по-гнетящ, като се прибави към него съзнанието за гнета; позорът — още по-позорен, като бъде разгласен. Всяка сфера на германското общество трябва да се изобразява като *partie honteuse** на германското общество, тези вкаменели порядки трябва да бъдат заставени да танцуват, като *им се паят техните собствени мелодии!* Народът трябва да бъде заставен да се *ужаси* от самия себе си, за да му се вдъхне *смелост*. С това ще бъде осъществена една непреодолима потребност на германския народ, а потребностите на народите сами са решаваща причина за тяхното задоволяване.

Дори за *съвременните* народи не може да не представлява интерес тази борба против ограниченото съдържание на германското *status quo*, защото *германското status quo* е *открит завършек* на *ancien régime***, а *ancien régime* *скрит порок* на *съвременната държава*. Борбата против германската политическа действителност е борба с миналото на съвременните народи, а отживелиците на това минало все още продължават да тегнат над тези народи. За тях е

* — позорно петно. *Ред.*

** — стария режим. *Ред.*

поучително да видят как *ancien régime*, който преживя у тях своята трагедия, играе своята комедия като германец, върнал се от онзи свят. Историята на стария режим беше трагична, докато той представляваше съществуващата открай време власт на света, а свободата, напротив, беше идея, която осенява отделни лица — с други думи, докато старият режим сам вярваше и трябваше да вярва в своята правомерност. Докато *ancien régime* като съществуващ световен ред се бореше с един свят, който тепърва се раждаше, на страната на този *ancien régime* стоеше не лично, а световноисторическо заблуждение. Затова неговата гибел беше трагична.

Напротив, съвременният германски режим — този анахронизъм, това крещящо противоречие на общопризнатите аксиоми, това изложено на показ пред целия свят нищожество на *ancien régime* — само си въобразява, че вярва в себе си, и иска от света и той да си въобразява това. Ако той действително вярваше в своята собствена същност, нима би се опитвал да я скрие под *привидността* на чужда същност и да търси спасението си в лицемерие и софизми? Съвременният *ancien régime* е по-скоро само *комедиант* на един световен ред, *действителните герои* на който са вече умрели. Историята действа основно и минава през много фази, когато отнася в гроба една остаряла форма на живота. Последната фаза на една световноисторическа форма е нейната *комедия*. Боговете на Гърция, които вече бяха веднаж — в трагична форма — смъртно ранени в „Прикования Прометей“ от Есхил, трябваше още веднаж — в комична форма — да умрат в „Беседите“ на Лукиан. Защо е такъв ходът на историята? За да може човечеството *весело* да се разделя със своето минало. Такава *весела* историческа развързка именно искаме ние за политическите власти на Германия.

Но щом *съвременната* политико-социална действителност сама се подлага на критика, щом следователно критиката се издига до действително човешките проблеми — тя се оказва отвъд пределите на германското *status quo*; иначе тя би разглеждала своя предмет на такова равнище, което е *под* действителното равнище на този предмет. Ето един пример! Отношението на промишлеността, изобщо на света на богатството, към политическия свят е една от главните проблеми на новото време. В каква форма тази проблема започва да занимава германците? Във формата на *покривителствени мита, предпазна система, национална икономия*. Тевтономанията премина от човека в материята и по този начин в едно прекрасно утоо нашите рицари на памука и герои на желязото се събудиха патриоти. Следователно в Германия започват да признават суверенитета на монопола вътре в страната, като снабдяват монопола със *суверенитет навън*. Следователно в Германия

още само възнамеряват да положат началото на онова, на което във Франция и Англия вече възнамеряват да сложат край. Старите гнили порядки, против които тези страни въстават теоретически и които те още търпят, само както се търпят вериги, се приветствуват в Германия като изгряващата зора на прекрасно бъдеще, което още едва се осмелява да премине от *лукавата теория** към най-безсрамна практика. Докато в Англия и Франция проблемата гласи: *политическа икономия, или господство на обществото над богатството*, в Германия тя гласи: *национална икономия, или господство на частната собственост над нацията*. Следователно във Франция и Англия се касае за това, да се унищожи монополът, който се е развил до крайните си предели, а в Германия — за това, да се развие монополът до крайните му предели. Там се касае за разрешаването на въпроса, а тук — само за колизия. Това е достатъчно показателен пример за *германската* форма на съвременните проблеми, пример за това, как нашата история подобно на недосяган новобранец, който повтаря стари упражнения, е считала досега за своя задача само да повтаря изтъркани истории.

Следователно, ако *общото* германско развитие не излизаше извън пределите на *политическото* германско развитие, германецът би могъл да участвува в проблемите на съвременността най-много така, както може да участвува в тях русинът. Но ако отделният индивид не е обвързан от границите на нацията, съвкупната нация още по-малко става свободна от това, че се освобождава един отделен индивид. Между гръцките философи имаше един скит¹⁰¹, но това нито с една крачка не приближи скитите до гръцката култура.

За щастие ние, германците, не сме скити.

Както древните народи преживяваха своята предистория във въображението, в *митологията*, така ние, германците, преживяваме нашата бъдеща история в мислите, във *философията*. Ние сме *философски* съвременници на сегашния век, без да сме негови *исторически* съвременници. Германската философия е *идеално продължение* на германската история. Следователно, когато вместо *oeuvres incomplètes*** на нашата реална история ние критикуваме *oeuvres posthumes**** на нашата идеална история — философията, нашата критика се намира в самия център на въпросите, за които сегашният век казва: *that is the question!***** Това, което у напредналите на-

* — Игра на думи: „listige Theorie“ („лукава теория“) — намек за про-тектционистическата агитация на Фридрих Лист. *Ред.*

** — непълно издание на съчиненията. *Ред.*

*** — посмъртно издадени съчинения. *Ред.*

**** — това е въпросът! (Шекспир, „Хамлет“.) *Ред.*

роди е вече *практическо* скъсване със съвременните държавни порядки — в Германия, където тези порядки още дори не съществуват, е отначало *критическо* скъсване с философското отражение на тези порядки.

Германската философия на правото и държавата е единствената *германска история*, която стои *al pari** с официалната съвременна действителност. Затова германският народ трябва да прибави тази своя въображаема история към съществуващите у него порядки и да подложи на критика не само тези съществуващи порядки, но същевременно и тяхното абстрактно продължение. Неговото бъдеще не може да се *ограничи* нито с непосредствено отричане на неговите реални държавно-правни порядки, нито с непосредствено осъществяване на неговите идеални държавно-правни порядки, защото в своите идеални порядки германският народ има непосредственото отричане на своите реални порядки, а непосредственото осъществяване на своите идеални порядки той вече почти е *преживял*, наблюдавайки живота на съседните народи. Затова *практическата* политическа партия в Германия с право иска *отричане на философията*. Нейната грешка се състои не в това искане, а в това, че не отива подалеч от това искане, което тя нито осъществява сериозно, нито може да осъществи. Тя мисли, че осъществява това отричане на философията, като ѝ обръща гръб, и отвърнала глава, мърмори по неин адрес няколко сърдити и банални фрази. Ограничеността на нейния кръгозор се проявява в това, че тя не отнася философията към кръга на *германската* действителност или си въобразява, че философията стои дори *под* германската практика и обслужващите я теории. Вие искате да се изхожда от *действителните зародиши на живота*, но вие забравяте, че действителният зародиш на живота на германския народ е расъл досега само под неговия *череп*. С една дума: *вие не можете да унищожите философията, без да я осъществите в действителността*.

Същата грешка, но в *противоположно* направление, правеше и *теоретическата*, водещата своя произход от философията политическа партия.

Тя виждаше в сегашната борба *само критическа борба на философията с германския свят*, тя не помисли, че *съществуващата философия* сама принадлежи към тоя свят и е негово макар и идеално *допълнение*. Отнасяйки се критически към своя противник, тя се отнасяше безкритично към самата себе си, като изхождаше от *предпоставките на философията* и или не отиваше подалеч от произтичащите от тях резултати, или представяше исканията и резултатите,

* — наравно. *Ред.*

получени от друг източник, за непосредствени искания и резултати на философията, въпреки че те — ако се допусне тяхната правилност — могат да бъдат получени, напротив, само чрез *отричане на съществуващата философия*, на философията като философия. Ние си запазваме правото да опишем по-подробно тази партия. Нейният основен недостатък може да се сведе до следното: *тя мислеше, че може да осъществи философията в действителността, без да унищожи самата философия.*

Критиката на *германската философия на държавата и правото*, която получи в произведенията на *Хегел* своята най-последователна, чай-богата и завършена формулировка, е едновременно и критически анализ на съвременната държава и на свързаната с нея действителност, и решително отрицание на цялата съществуваща досега *форма на германското политическо и правно съзнание*, чийто най-значителен, универсален, възведен в *наука* израз е именно самата *спекулативна философия на правото*. Ако само в Германия бе възможна спекулативната философия на правото, това абстрактно, откъснато от живота *мислене* за съвременната държава, чиято действителност си остава отвъден свят — макар този отвъден свят да се намираше само от другата страна на Рейн — то също тъй и обратно, *германският* мисловен образ на съвременната държава, абстрахиращ се от *действителния човек*, бе възможен само защото и доколкото самата съвременна държава се абстрахира от *действителния човек* или само мнимо задоволява *целия* човек. Германците *размишляваха* в политиката за онова, което другите народи *вършеха*. Германия бе тяхната *теоретическа съвест*. Абстрактността и високомерието на нейното мислене вървяха винаги паралелно с едностранчивостта и принизеността на нейната действителност. Следователно, ако *status quo*-то на *германската държавност* изразява *завършилка* на *ancien régime* — този трън в организма на съвременната държава, — то *status quo*-то на *германското учение за държавата* изразява *несвършенството на съвременната държава*, недостатък на самия ѝ организъм.

Вече като решителен противник на предишната форма на *германското политическо съзнание* критиката на спекулативната философия на правото се предава не на самата себе си, а на такива *задачи*, за разрешаването на които има само едно средство — *практиката*.

Пита се: може ли Германия да достигне до практика à la hauteur des principes*, т. е. до една *революция*, способна да издигне Германия не само до *официалното равнище* на съвременните на-

* — на висотата на принципите. *Ред.*

роди, но и на *човешката висота*, която ще бъде най-близкото бъдеще на тези народи?

Оръжието на критиката не може, разбира се, да замести критиката на оръжието, материалната сила трябва да бъде съборена с материална сила; но и теорията става материална сила, щом овладее масите. Теорията е способна да овладее масите, когато доказва *ad hominem**, а тя доказва *ad hominem*, когато става радикална. Да бъдеш радикален — значи да достигаш до корена на нещата. Но корен за човека е самият човек. Очевидно доказателство за радикалния характер на германската теория следователно — за нейната практическа енергия е, че тя изхожда от решителното, *положителното* премахване на религията. Критиката на религията завършва с учението, че *човекът е висше същество за човека*, следователно с *категоричния императив да бъда: съборени всички отношения*, в които човекът е унижено, поробено, безпомощно, презряно същество — отношения, които не могат да се характеризират по-добре, отколкото с възгласа на един французин по повод един проектиран данък върху кучетата: „Бедни кучета! Вас искат да ви третираят като хора!“

Дори исторически теоретическата еманципация има за Германия специфично практическо значение. *Революционното* минало на Германия е именно теоретично, това е *реформацията*. Както тогава революцията започна в мозъка на *монаха*, така сега тя започва в мозъка на *философа*.

Наистина *Лютер* победи робството по *набожност*, защото постави на негово място робството по *убеждение*. Той разби вярата в авторитета, защото възстанови авторитета на вярата. Той превърна поповете в миряни, защото превърна миряните в попове. Той освободи човека от външната религиозност, защото направи религиозността вътрешен свят на човека. Той еманципира плътта от оковите, защото постави в окови сърцето на човека.

Но ако протестантизмът не разреши правилно задачата, то все пак той я постави правилно. Сега се касаеше вече не за борба на мирянина с *попи извън мирянина*, а за борба със своя *собствен вътрешен поп*, със своята *попска натура*. И ако протестантското превръщане на германеца-мирянин в поп еманципира светските папи, князете, с цялата им клика — привилегировани и филистери, — то философското превръщане на германеца, проникнат от попски дух, в човек, ще бъде еманципация на *народа*. Но както еманципацията не трябва да спира при князете, така и *секуляризацията* на имущест-

* — *argumentum ad hominem* — доказателство с оглед на дадено лице
Ред.

ствата не трябва да спира при *завземането на църковните имуществва*, което най-рано от всички извърши лицемерна Прусия. Тогава Селската война, това най-радикално събитие в германската история, се разби в теологията. Днес, когато самата теология е разбита, най-рязкото проявление на несвободата в германската история — нашето status quo — ще се разбие във философията. Един ден преди реформацията официална Германия беше най-покорният роб на Рим. Един ден преди своята революция тя е покорен роб на нещо по-малко от Рим — на Прусия и Австрия, на закостенелите юнкери и филистери.

За *радикална* германска революция изглежда пречи една огромна трудност.

Работата е там, че революциите се нуждаят от *пасивен* елемент, от *материална* основа. Теорията се осъществява в един народ винаги само дотолкова, доколкото тя е осъществяване на неговите потребности. Но ще съответствува ли на чудовищния разрыв между изискванията на германската мисъл и отговорите, които им дава германската действителност, също такъв разрыв на гражданското общество с държавата и със самото себе си? Ще станат ли теоретичските потребности непосредствено практически потребности? Не е достатъчно мисълта да се стреми към осъществяване, самата действителност трябва да се стреми към мисълта.

Но Германия не се изкачи на средните стъпала на политическата еманципация едновременно със съвременните народи. Тя още не е достигнала практически дори ония стъпала, които тя преодоля теоретически. Как може тя да прескочи с едно *салтомортале* не само своите собствени прегради, но същевременно и преградите, които стоят пред съвременните народи, прегради, които тя в действителност трябва да схваща като освобождение от своите действителни прегради и към които тя трябва да се стреми? Радикална революция може да бъде само революцията на радикалните потребности, за зараждането на които изглежда липсват тъкмо предпоставките и необходимата почва.

Но ако Германия е придружавала развитието на съвременните народи само с абстрактна мисловна дейност, без да взема активно участие в действителните битки на това развитие, то, от друга страна, тя е споделяла *страданията* на това развитие, без да споделя неговите радости, неговото частично задоволяване. На абстрактната дейност от една страна, съответствува абстрактното страдание от друга. Затова в едно прекрасно утро Германия ще се окаже на равнището на европейския упадък, без нито веднаж да е била на равнището на европейската еманципация. Тя може да бъде сравнена с *идолопоклонник*, който линее от болестите на християнството.

Ако се обърнем сега към *германските правителства*, ние ще видим, че по силата на съвременните отношения, по силата на положението на Германия, по силата на характера на германското образование и най-последно по силата на своя собствен верен инстинкт те са принудени да съчетават *цивилизованите недостатъци на съвременния държавен свят*, от предимствата на който ние не се ползваме, с *варварските недостатъци на ancien régime*, от които ние се наслаждаваме до насита. Затова Германия трябва все повече да участвува, ако не в разумните, то поне в неразумните страни също и на такива държавни системи, които стоят над нейното status quo. Имали например в света страна, която — като така наречената конституционна Германия — да споделя тъй наивно всички илюзии на конституционния държавен строй, без да споделя неговите реални придобивки? Или на някой друг освен на германското правителство можеше да дойде на ум да съедини мъченията на цензурата с мъченията на френските септемврийски закони¹⁰², които предполагат свобода на печата! Както в римския пантеон можеше да се намерят *боговете* на всички нации, така и в Свещената римска империя на германската нация могат да се намерят *греховете* на всички държавни форми. Че този еклектизъм ще достигне невиджани още досега размери, гаранция за това е по-специално *политико-естетическата лакомия* на един германски крал*, който иска да играе всички роли на кралската власт, както феодалната, така и бюрократическата, както абсолютната, така и конституционната, както автократическата, така и демократическата, ако не в лицето на народа, то в *собственото си* лице, ако не за народа, то за *самия себе си*. *Германия като конституираното в свой особен свят несъвършенство на политическата съвременност* няма да може да разбие специфично германските прегради, без да разбие общите прегради на политическата съвременност.

Утопична мечта за Германия е не *радикалната* революция, не *общочовешката* еманципация, а по-скоро частичната, *само* политическата революция, революцията, която оставя незасегнати самите устои на зданието. Върху какво се основава частичната, само политическата революция. Върху това, че една *част от гражданското общество* се еманципира и достига *всеобщо* господство, върху това, че една определена класа, изхождайки от своето *особено положение*, предприема еманципацията на цялото общество. Тази класа освобождава цялото общество, но само при предпоставката, че цялото общество се намира в положението на тази класа, т. е. притежава

* — Фридрих Вилхелм IV. Ред.

например пари и образование, или може при желание да ги придобие.

Никоя класа на гражданското общество не може да играе тази роля, без да предизвика за момент ентузиазъм в себе си и сред масите. Това е онзи момент, в който тази класа се побратимява и слива с цялото общество, когато нея я смесват с обществото, приемат я и я признават като негов *всеобщ представител*, онзи момент, в който претенциите и правата на тази класа са действително права и претенции на самото общество, когато тя действително представлява социалният разум и социалното сърце. Само в името на всеобщите права на обществото една отделна класа може да претендира за всеобщо господство. За завоюването на това положение на освободител и следователно за политическото използване на всички сфери на обществото в интерес на своята собствена сфера не са достатъчни само революционна енергия и духовно чувство за собствено достойнство. За да може *революцията на един народ и еманципацията на една отделна класа* на гражданското общество да съвпадат, за да може *едно* съсловие да се счита за съсловие на цялото общество — за тази цел трябва, от друга страна, всички недостатъци на обществото да бъдат съсредоточени в някоя друга класа; за тази цел определено съсловие трябва да бъде олицетворение на общите пречки, възплъщение на общата за всички преграда; за тази цел една особена социална сфера трябва да се счита за *общопризнато престъпление* спрямо цялото общество, така че освобождението от тази сфера се явява като всеобщо самоосвобождение. За да бъде *едно* съсловие *par excellence** съсловие-освободител, за тая цел друго съсловие трябва да бъде, напротив, явно съсловие-поборител. Отрицателно-всеобщото значение на френската аристокрация и френското духовенство обуслови положително-всеобщото значение на класата, която непосредствено граничеше с тях и им противостоеше — *буржоазията*.

Но никоя особена класа в Германия няма не само последователността, рязкостта, смелостта и безпощадността, които биха я заклеили като отрицателен представител на обществото. Също тъй никое съсловие няма оная душевна широта, която макар и само за миг отъждествява себе си с душата на народа, онова вдъхновение, което въодушевява материалната сила за политическо насилие, оная революционна смелост, която хвърля в лицето на противника дръзкото предизвикателство: *аз съм нищо, но аз трябва да бъда всичко*. Основата на германския морал и честност не само на отделните личности, но и на класите, образува, напротив, онзи *сдържан егоизъм*,

* — предимно, в истинския смисъл на думата. *Ред.*

който отстоява своята ограниченост и допуска и другите да отстояват срещу него своята ограниченост. Затова отношението между различните сфери на германското общество не е драматично, а епично. Всяка от тях започва да се осъзнава и да се нарежда със своите особени претенции до другите не тогава, когато я потискат, а тогава, когато съвременните отношения създават — без всякакво съдействие от нейна страна — такава стояща под нея обществена сфера, която тя на свой ред може да потиска. Дори *моралното чувство за собствено достойнство на германската буржоазия* е основано само върху съзнанието, че тя е общият представител на филистерската посредственост на всички други класи. Затова не само германските крале се качват на престола *tal à propos**; всяка сфера на гражданското общество преживява своето поражение, преди да успее да отпразнува своята победа, установява своите собствени прегради, преди да успее да преодолее поставената ѝ преграда, проявява своята бездушна същност, преди да успее да прояви своята великодушна същност — така че дори възможността да изиграе голяма роля винаги е преминала, преди да е съществувала и всяка класа, щом почне борба с класата, която стои над нея, се оказва вече въввлечена в борба с класата, която стои под нея. Затова княжеската власт се намира в борба с кралската, бюрократът — в борба с аристокрацията, буржоата — в борба с всички тях заедно, а в това време пролетарият вече започва борба против буржоата. Буржоазията не се осмелява още да формулира от свое гледище мисълта за еманципация, когато развитието на социалните условия, а също и прогресът на политическата теория обявяват вече самото това гледище за остаряло или поне за проблематично.

Във Франция е достатъчно да бъдеш нещо, за да желаеш да бъдеш всичко. В Германия трябва да бъдеш нищо, ако не искаш да се откажеш от всичко. Във Франция частичната еманципация е основа на всеобщата. В Германия всеобщата еманципация е *conditio sine qua non*** на всяка частична еманципация. Във Франция свободата в цялата ѝ пълнота трябва да бъде породена от действителния процес на постепенното освобождение, в Германия — от невъзможността за такъв постепенен процес. Във Франция всяка класа на народа е *полигически идеалист* и се чувствава преди всичко не като особена класа, а като представител на социалните потребности изобщо. Затова ролята на *освободител* преминава последователно — в пълно с драматизъм движение — у различните класи на френския народ, докато, най-после, дойде ред на оная класа, която ще осъще-

* — не навреме. *Ред.*

** — необходимо условие. *Ред.*

стви социалната свобода, без вече да я ограничава с определени условия, които лежат извън човека и все пак са създадени от човешкото общество, но, напротив, ще организира всички условия за човешкото съществуване, изхождайки от социалната свобода като необходима предпоставка. В Германия, напротив, където практическият живот е също тъй лишен от духовно съдържание, както духовният живот е лишен от връзка с практиката, някоя класа на гражданското общество не чувствава досега нито потребност от всеобща еманципация, нито способност за нея, докато не я принудят за това нейното непосредствено положение, материалната необходимост и нейните собствени вериги.

И тъй, в какво се състои положителната възможност за германска еманципация?

Отговор: в образуването на една класа, окована от радикални вериги, една класа на гражданското общество, която не е класа на гражданското общество; на едно съсловие, което е разложено на всички съсловия; на една сфера, която има универсален характер поради своите универсални страдания и няма претенции за каквото и да било особено право, защото над нея тегне не особено безправие, а безправие то изобщо, която вече не може да се позовава на историческо право, а само на човешкото право, която се намира не в едностранично противоречие с последиците, които произтичат от германския държавен строй, а във всестранично противоречие с неговите предпоставки; най-после, на една сфера, която не може да се еманципира, без да се еманципира от всички други сфери на обществото и без да еманципира едновременно с това всички други сфери на обществото, която, с една дума, представлява пълна загуба на човека и следователно може да се възроди само чрез пълно възвръщане на човека. Този резултат от разложението на обществото като особено съсловие е пролетариатът.

Пролетариатът се заражда в Германия в резултат на започващото да си пробива път промишлено развитие, защото не стихийно възникналата, а изкуствено създадената бедност, не механически огъналата се под тежестта на обществото човешка маса, а масата, възникнала от стремителния процес на неговото разлагане, главно от разлагането на средното съсловие — ето кое образува пролетариата, макар че постепенно, както се разбира от само себе си, редовете на пролетариата се попълват също и от стихийно-възникващата бедност и от християнско-германското крепостно съсловие.

Възвестявайки разложението на съществуващия световен порядък, пролетариатът разкрива само тайната на своето собствено битие, защото той е фактическото разложение на този световен порядък. Искайки отричане на частната собственост, пролетариатът само

възвежда в принцип на обществото онова, което обществото е възвело в негов принцип, което е въплътено вече в него, в пролетариата, като отрицателен резултат на обществото без всякакво съдействие от негова страна. Пролетарият има спрямо възникващия свят същото право, каквото *германският крал* има спрямо вече възникналия свят, когато той нарича народа *свои* народ, така както нарича коня *свои* кон. Обявявайки народа за своя частна собственост, кралят изразява само факта, че частният собственик е крал.

Както философията намира в пролетариата своето *материално* оръжие, така и пролетариатът намира във философията своето *духовно* оръжие, и щом мълнията на мисълта удари из основи тази недокосната народна почва, ще се извърши еманципацията на *германеца* в човек.

Да обобщим:

Единствено *практически* възможното освобождение на Германия е освобождението от позициите на *оня* теория, която обявява за висша същност на човека самия човек. В Германия еманципацията от *средновековието* е възможна само като еманципация същевременно и от *частичните* победи над средновековието. В Германия *нико* робство не може да бъде унищожено, ако не бъде унищожено *всяко* робство. *Педантична* Германия не може да извърши революция, ако не започне революцията от *самата основа*. *Еманципацията на германеца* е еманципация на човека. Главата на тази еманципация е философията, нейното сърце е пролетариатът. Философията не може да бъде въплътена в действителността без премахване на пролетариата, пролетариатът не може да премахне себе си, без да въплъти философията в действителността.

Когато узреят всички вътрешни условия, денят на *германското* възкресение от *мъртвите* ще бъде възвестен от гласа на *галския* петел.

Написано от К. Маркс в края на 1843 —
януари 1844 г.

Напечатано в списание „Deutsch-Fran-
zösische Jahrbücher“ 1844 г.

Подпис: Карл Маркс

Печата се по текста на списанието

Превод от немски

¹⁰⁰ Маркс има предвид своя обширен труд „Към критиката на Хегеловата философия на правото“ (незавършения ръкопис на този труд виж в настоящия том, стр. 213—354), който той възнамерявал да подготви за печат или да обнародва веднага след появилия се в „Deutsch-Französische Jahrbücher“ „Увод“. Маркс обяснил по следния начин главните причини, поради които не осъществил това намерение, в предговора към „Икономическо-философски ръкописи от 1844 г.“:

„В „Deutsch-Französische Jahrbücher“ обещах да дам критика на науката за правото и държавата под формата на критика на Хегеловата философия на правото. При обработването на материалите за печат се оказа, че съчетаването на критика, насочена само срещу спекулативното мислене, с критика на различни въпроси сами по себе си е съвсем нецелесъобразно, че то стеснява хода на изложението и затруднява разбирането. Освен това изобилието и разнородността на подлежащите на разглеждане въпроси биха позволили да се включи целият този материал в едно съчинение само при условие на съвършено афористично изложение, а такова афористично изложение на свой ред би създавало *привидност* на произволно систематизиране.“

Изхождайки от тези съображения, Маркс стига по онова време до извода, че е по-целесъобразно да даде критика на правото, морала, политиката и т. н. в отделни брошури, като завърши всичко това с обобщаващ труд, съдържащ критика на идеалистическата, спекулативната философия. Но необходимостта от борба против левите хегелианци, както и против другите представители на германската буржоазна и дребнобуржоазна идеология заставила Маркс да измени първоначалните си планове и да даде разгърнатата критика на идеалистическата, спекулативната философия в тясна връзка с разработването на основите на новия, революционно-материалистическия мироглед. Тази задача била изпълнена от Маркс и Енгелс в съвместните трудове „Светото семейство“ и „Немска идеология“. — 400

¹⁰¹ Маркс има предвид философа Анахарсис, скит по произход, когото гърците, по думите на Диоген Лаерций, причислявали към групата на седемте гръцки мъдrecи. — 404.

¹⁰² *Септемрийски закони* — реакционни закони, издадени от френското правителство през септември 1835 г.; те ограничавали дейността на съда със съдебни заседатели и въвеждали сурови мерки против печата. По отношение на печата се предвиждало увеличаване на паричния залог за периодичните издания и се въвеждали затвор и големи парични глоби за статии против собствеността и съществуващия държавен строй. — 409.